

THEMA ROUTE

De Maas als vriend & vijand

Bezienswaardigheid

Aanbevolen fietsroute

Dit is een suggestie en kan goed gecombineerd worden met de fietsknooppuntenroute

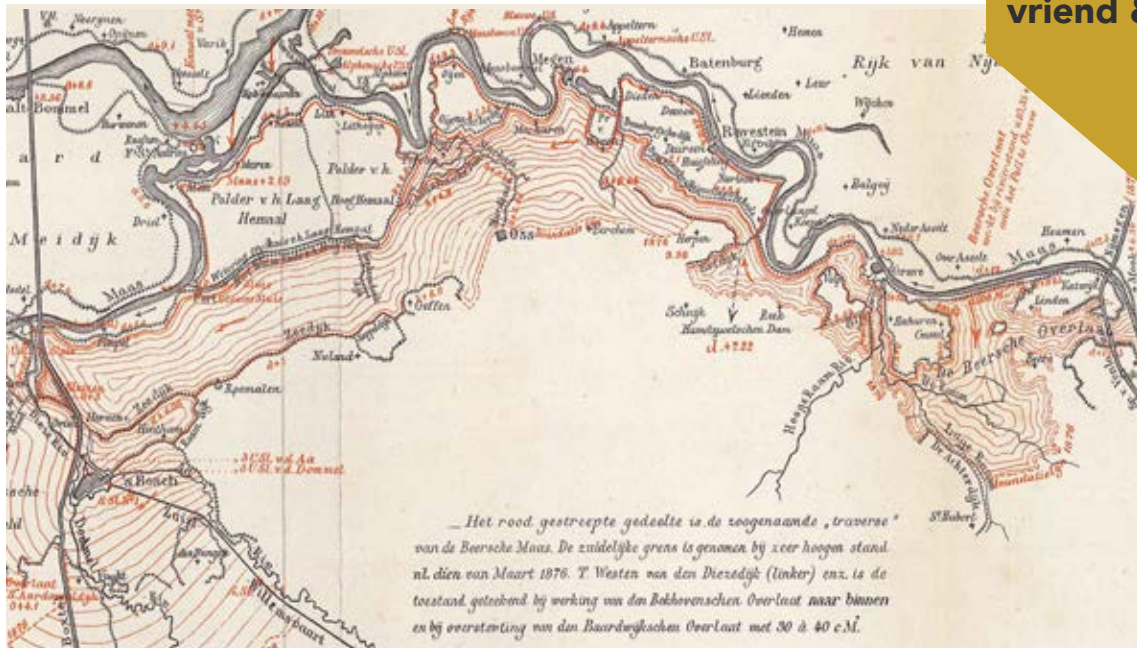
Fiets-veerboot

Alternatief auto

Bron BHIC

1

Kanonnen van Grave (Maaskade in Grave)

“L’Intriguant” en “Le Partisan”, zo heten deze twee 18e-eeuwse kanonnen aan de Graafse Maaskade. Vervaardigd door een Fransman, vandaar de namen. Ze werden afgevuurd, wanneer het Maaswater bij Beers en Cuijk over de overlaten begon te stromen. Dankzij de kanonschoten wist heel de regio dat “de Maas om was”. Er ontstond dan een tweede rivier, de Beerse Maas, die binnendoor richting ‘s-Hertogenbosch stroomde. De Beerse overlaat werd in 1941 gesloten, de Cuijkse was toen al 60 jaar dicht.

2

Gemaal Grave

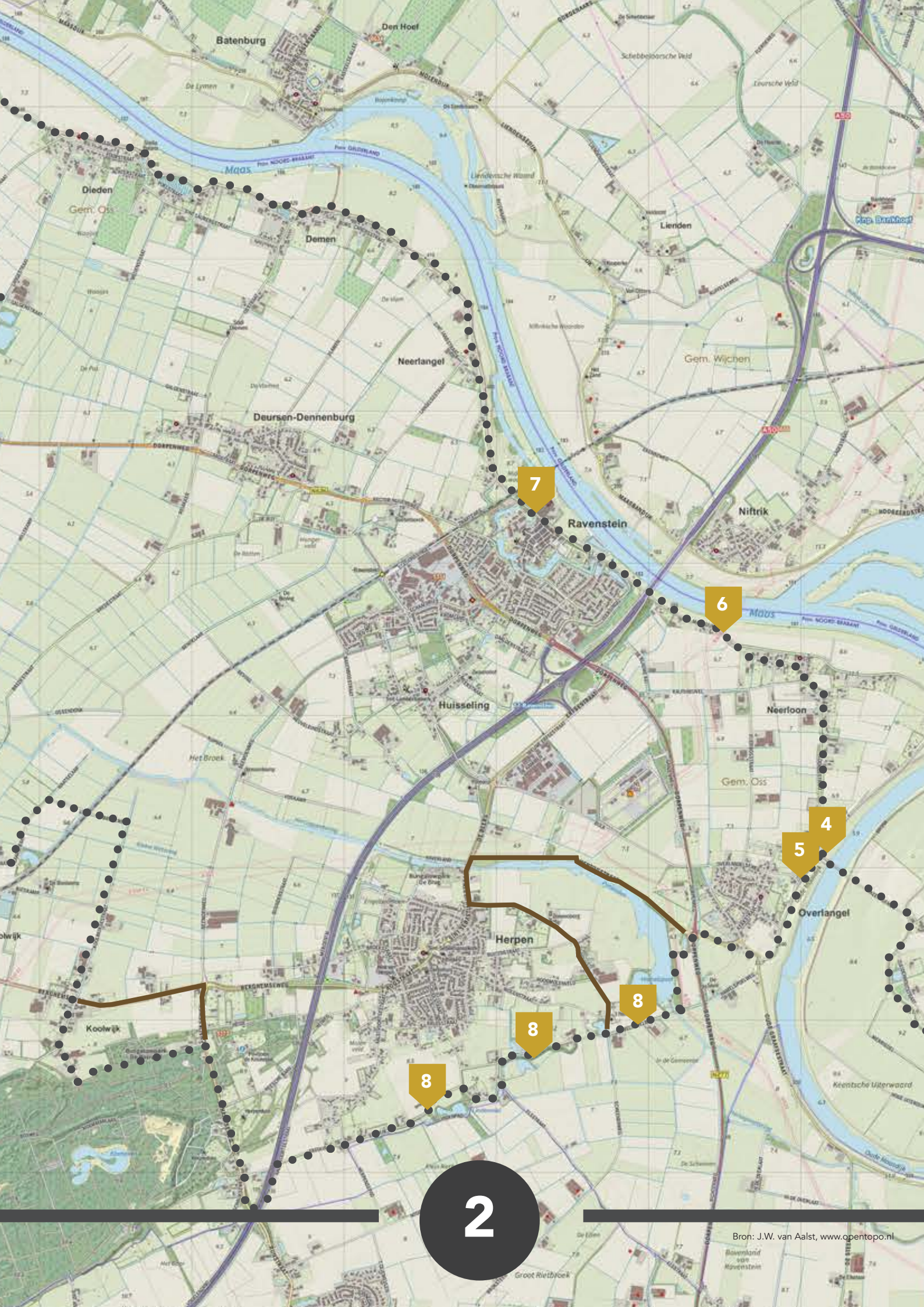
Het stuw- en sluiscomplex bij Grave kwam in 1929 gereed in het kader van de normalisatie en kanalisatie van de Maas. Deze grillige regenrivier werd dankzij de bochtafsnijdingen en de stuwen beter beheers- en bevaarbaar. Tussen Zuid-Limburg en ‘s-Hertogenbosch verzezen in de Maas in totaal zeven stuwen met schutsluizen. Stroomafwaarts van de Graafse stuw zien we de uitmonding van het riviertje de Raam met Gemaal Van Sasse, eveneens uit 1929. Waterschap Aa en Maas moderniseerde dit gemaal in 2016.

3

Sluisje Keent

Al vóór 1800 lag op deze plek, in de zomerdijk aan de rand van de Maasuiteerwaarde tegenover Keent, een klein uitwateringssluisje. In 1882 liet de Polder van Mars en Wijth het sluisje grondig vernieuwen, maar na de Maaswerken van de jaren ‘30 verloor het zijn functie en raakte het overwoekerd. Landschapsbeheer Oss legde het sluisje in 2016 bloot, in afwachting van een definitieve restauratie.

2

4

Keent en hoogwater

De Maasbocht rondom het Gelderse gehucht Keent verdween in de jaren '30 als gevolg van het rechte trekken van de Maas. Keent werd toen gescheiden van het hoofddorp Balgoij en in 1958 aan de Brabantse gemeente Ravenstein toegevoegd. In de periode 1980-1995 kreeg het gehucht landelijke bekendheid vanwege uitzonderlijk hoge waterstanden van de Maas, waardoor de inwoners alleen per boot het "vasteland" konden bereiken. Sinds het project "Ruimte voor de rivier" staat er weer water in de oude rivierbedding en is er een brug gebouwd tussen Keent en Overlangel. In de uiterwaarden lag in de jaren '30 en '40 een vliegveld dat een belangrijke rol speelde in de bevrijding van Nederland in 1944-'45.

5

Historie Overlangel

In de 19e eeuw had Overlangel een heuse Maashaven die vooral naam kreeg door de aan- en afvoer van wijn uit Frankrijk en Duitsland. Dat was te danken aan de familie De Bruijn, die hier een wijnhandel had. Het bedrijf floreerde zodanig dat de familie in staat was om het dorp in 1854 een parochiekerk te schenken. Het neogotische bouwwerk staat er nog steeds. Het scheepje bovenop de gietijzeren torenspits herinnert aan dit handelsverleden. De wijnhandel De Bruijn bestaat nog steeds, maar is sinds 1880 gevestigd in Nijmegen.

6

Staij Neerloon

In vroeger eeuwen kon je bij Neerloon 's zomers, wanneer het rivierpeil erg laag was, de Maas gemakkelijk oversteken. Zo'n doorwaadbare plek werd een staij genoemd. De Staijstraat herinnert daaraan. Vanaf de dijk vallen ook de bakenbomen langs de rivier op. Deze zijn in de jaren 1930-'40 langs de hele Brabantse Maas aangeplant ten dienste van de schippers, die toen nog niet beschikten over radar.

7

Kasteel Ravenstein

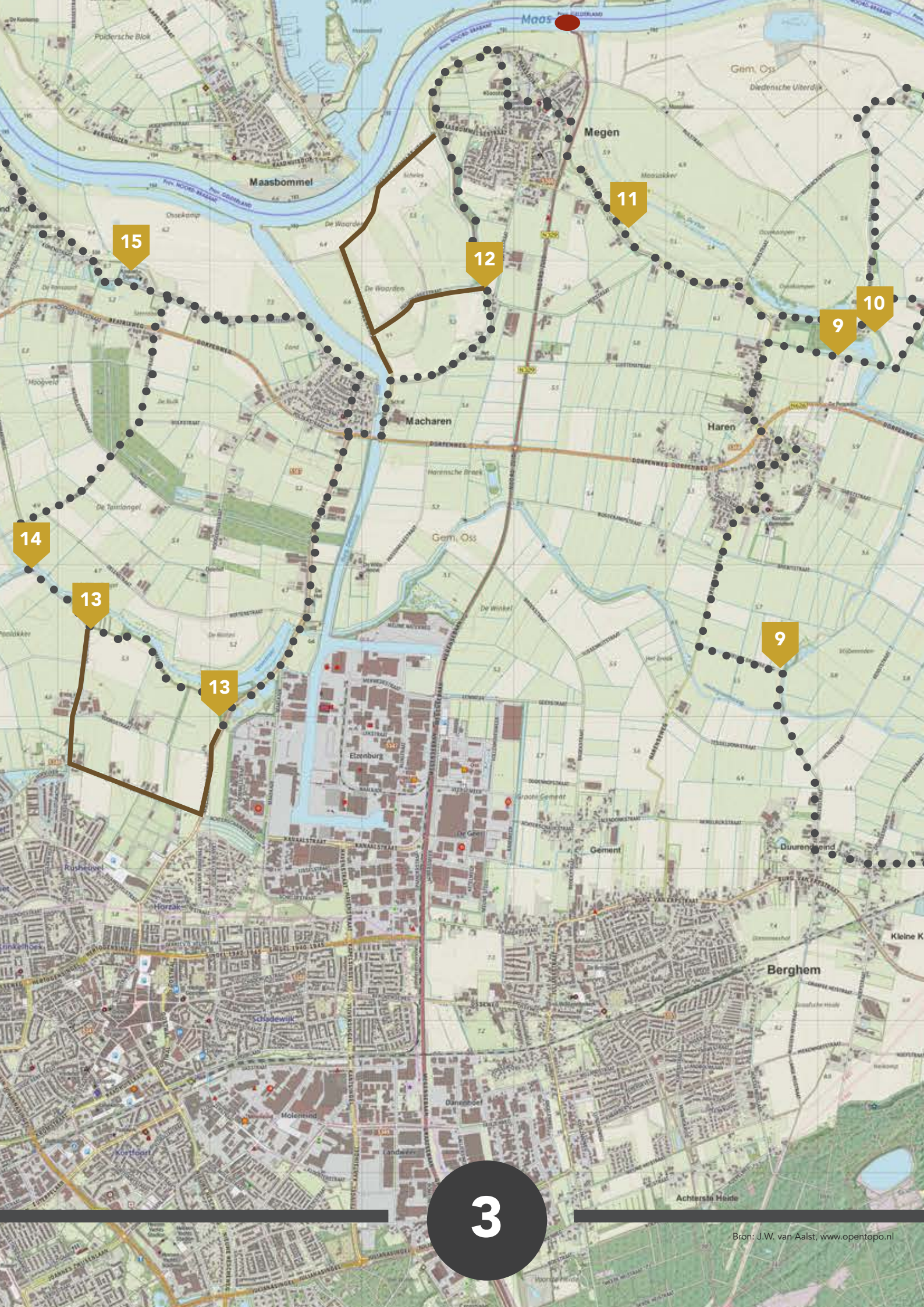
Eeuwenlang lag in de Maas bij Ravenstein een langgerekt eiland, de Middelwaard. Daar dichtbij liet Walraven van Valkenburg in 1360 binnendijs een kasteel bouwen van waaruit hij de schippers op de Maas tol liet betalen. Bij dit kasteel ontstond Ravenstein, dat in 1380 stadsrechten kreeg en hoofdstad werd van het vrije Land van Ravenstein. In 1818 is het kasteel gesloopt, maar de slotgracht ligt er nog steeds. De Middelwaard is nu een gewone uiterwaard, tegen de Maasdijk aan en grotendeels industrieterrein. Verderop naar links zien we de spoorbrug over de Maas. Deze Edithbrug, genoemd naar de dochter van de Britse financier en initiatiefnemer Alexander Brogden, werd aangelegd in de jaren 1872-1874 en in 1881 in gebruik genomen. In de volksmond circuleert de naam Whiskybrug vanwege het grote aantal Schotten dat bij de bouw was ingehuurd.

8

Erfdijk

Vóór 1300 was de Maas bij Herpen nog niet bedijkt. Vandaar dat het dorp, dat in de rug gedekt werd door Herperduin, een halve ringdijk had opgeworpen tegen het water van de rivier. Op 13 mei 1332 kregen de Herpenaren van hun heer Johan van Valkenburg toestemming om hun gemeenschappelijke gronden of gement te verdelen in afzonderlijke percelen of erven. Bij elk erf hoorde het verplichte onderhoud van een stukje van de ringdijk. Die werd dan ook spoedig Erfdijk genoemd. Na de voltooiing van de Maasdijken tot voorbij Grave keerde de Erfdijk alleen het water van de Beerse Maas. Toch waren er af en toe dijkdoorbraken, onder andere in 1658 en 1778. Stille getuigen daarvan zijn de nog steeds aanwezige wielen.

9

Groenendijk (*Nieuw Spaanse Steeg*)

De Groenendijk werd in 1326 voor het eerst genoemd, maar was ouder. Hij werd aangelegd toen de Maas stroomopwaarts van Megen nog onbedijkt was, en liep vanaf de Maasbocht bij Haren tot de hogere zandgronden bij Berghem. Zo kon het water uit het oosten zijdelings worden afgevoerd naar de Maas. Na de afronding van de bedijking in het oosten bleef de Groenendijk liggen, precies op de grens tussen het Graafschap Megen en het Land van Ravenstein. Na 1500 was hij een dwarsdijk, een barrière in de bedding van de Beerse Maas, met Haren aan de ene en Deursen-Dennenburg aan de andere kant. Eeuwenlange conflicten waren het gevolg: de ene partij wilde de dijk doorsteken om van het water af te komen, de andere trachtte dat te voorkomen. Rond 1950 is de Groenendijk afgegraven. In het populierenbosje aan de Nieuwe Spaanse Steeg liggen nog restanten en enkele wielen.

10

Voormalig sluisje

Tot niet zo lang geleden heette dit huis in de bocht van de oude Maasarm nabij Haren "De Sluis". De naam herinnert aan de Harense of Diedense Sluis, die hier al in de middeleeuwen lag. In 1881-'82 werd een stoomgemaal bij deze sluis gebouwd. Jammer genoeg heeft dat nooit goed gefunctioneerd vanwege de slordigheid van de machinist, die vaak dronken was. In 1899 is het gemaal gesloopt, maar de afbetaling van de bouwkosten zou nog 50 jaar duren.

11

Monument dijkwerkers

In het stroombed van de oude Maasarm tussen Megen en Haren ligt een gedenksteen, omgeven door een ijzeren hekwerk. Het monumentje is geplaatst naar aanleiding van een trieste gebeurtenis. Op 4 september 1935 trof de bliksem een schaftkeet van de Werkverschaffing Maasverbetering, hier vlakbij. Binnen schulde een groep arbeiders. Drie werden gedood en vijf gewond.

12

Voormalig haventje Megen

Omstreeks 1850 was het stadje Megen een haventje rijk, in de Maasuitwaarde, niet ver van de Kapel van Maria van de Zeven Smarten. Dit haventje was geen gemeentelijke aangelegenheid; enkele Megense ondernemers hadden het laten aanleggen. In de tweede helft van de 19e eeuw slibde de toegang tot het haventje geleidelijk dicht en werd het onderhoud gestaakt. Momenteel zijn de contouren van het haventje nog zichtbaar. Het bijbehorende sluisje is ook nog aanwezig.

13

Meerdijk

Evenals de Groenendijk bij Haren was dit fiets- en wandelpad tot de sluiting van de Beerse Overlaat een dwarsdijk: de Ossermeerkade. Het water langs dit pad is de Ossermeer, lang geleden een nevengeul van de Maas. Oudere Ossenaren kennen deze plek goed, want van 1934 tot de jaren '60 was hier het gemeentelijk zwembad.

14

Oijense hut

Zeker sinds de 16e eeuw waren de overlaten in het Land van Cuijk van 15 maart tot 15 november gesloten. Weliswaar provisorisch: met rietmatten en zandzakken. Daardoor kon tijdens het groeiseizoen tussen Grave en Den Bosch het vee de wei in. Boeren en polderwerkers die overdag in het gebied aan het werk waren, konden voor hun natje en droogje terecht in de hutten. Deze stonden meestal vlakbij de Hertogswetering, op plaatsen waar een brug lag en alleen tussen 15 maart en 15 november. Ze waren dan ook "prefab", met wanden van zwart-geteerde planken. De hutner woonde er met zijn gezin en wat kleinvee; in november laadden ze de hele boel op en 's winters verbleven ze in een dorp in de buurt. De Oijense Hut werd later een gewoon café; nu staat hier alleen een woonhuis.

15

Kasteel Oijen

Maria van Brabant, dochter van hertog Jan III, gaf opdracht tot de bouw van het kasteel van Oijen, dat vanaf 1361 diende als voorpost tegen Gelre. Niettemin kwam het in 1399 in handen van Gelre. Begin 16e eeuw sloopten Bosschenaren de hele burcht, op bevel van de Habsburgers, die hier toen de baas waren. Van 1594 tot 1837 stond er een nieuw kasteel waarvan nu alleen nog de beide neerhuizen van 1825 overeind staan.

Zie voor het uitgebreide verhaal de infoborden op het uitzichtpunt langs de Oijense Bovendijk.

22

21

20

19

18

17

16

4

16

Polderhuis Oijen

Omstreeks 1850 beschikte de gemeente Oijen en Teeffelen niet over een raadhuis en ook de Polder van Oijen had geen eigen 'home'. Vandaar dat ze – heel efficiënt! – in 1853-'54 samen het Polderhuis Oijen lieten bouwen. De naam zegt het al: de polder betaalde $\frac{2}{3}$ van de bouwkosten en de gemeente $\frac{1}{3}$. In de oostelijke zijgevel is een gedenksteen ingemetseld met – nauwelijks leesbaar – de namen van de Oijense polderbestuurders. In de voorgevel zien we een peilsteen van Rijkswaterstaat met bij de streep de hoogte volgens Amsterdams Peil.

Thema route
**De Maas als
vriend & vijand**

17

Grenspaal Waterschap

Precies waar deze dijkpaal staat, lag in de 19e eeuw de grens tussen de waterschappen Het Hoog Hemaal en de Polder van Oijen. Bovendien brak hier in januari 1880 de dijk over een lengte van 500 meter door, zodat de wijde omgeving van Den Bosch onderliep. De paal is zeker daarna geplaatst, met het jaartal 1880 erop. Even verder langs de dijk, in de richting van de jachthaven, staat een kunstwerk van Jan de Vries uit Lithoijen: "Water, onze onstuimige vriend". En vanaf de dijk kunnen we langs diverse toegangen de Hemelrijkse Waard verkennen. Deze is sinds 2017 ingericht als nieuw natuurgebied in het kader van "Ruimte voor de rivier".

18

Batterij logement

Na de Belgische Opstand in 1830 en de door Nederland verloren Tiendaagse Veldtocht in 1831 vreesde men een Belgische inval in Zuid-Nederland. Overal in Noord-Brabant werden militairen ingekwartierd en her en der aarden verdedigingswerken opgeworpen. De Batterijstraat bij Lithoijen is genoemd naar zo'n verdedigingswerk, dat ook wel Fort Luttereinde werd genoemd en dateerde van 1833. Het lag op het punt waar de oude weg van Oss naar Lithoijen de Maasdijk bereikte, vlakbij de huidige jachthaven. Alleen de verhoging in het terrein is nog zichtbaar. Ten westen van de Batterij lag aan de Tiendweg een tweetal lunetten, bedoeld als voorposten. Deze zijn niet meer zichtbaar.

19

Stuw/sluis Lith

Het stuw- en sluiscomplex bij Lith kwam tussen 1932 en 1936 gereed in het kader van de normalisatie en kanalisatie van de Maas. Deze grillige regenrivier werd dankzij de bochtafsnijdingen en de stuwen beter beheers- en bevaarbaar. Tussen Zuid-Limburg en 's-Hertogenbosch verzezen in de Maas in totaal zeven stuwen met schutsluizen. In 2002 kwam er een veel grotere sluis bij en kreeg het hele complex de naam "Prinses Maximasluizen". Stroomafwaarts van de stuw van Lith is de werking van eb en vloed merkbaar.

20

Kunstwerk Dijkstoel

Het kunstwerk "Dijkstoel" van de Lithse kunstenaar Ans Jager is geplaatst door Waterschap De Maaskant ter gelegenheid van de voltooiing van de dijkverzwaring in Lith in de jaren '90. "Dijkstoel" is een oude benaming voor het dagelijks bestuur van een waterschap, bestaande uit een dijkgraaf en zeven heemraden.

21

Kapelse Wiel

Op 5 maart 1855 bezweek de Maasdijk bij Lith ter hoogte van het Vrouwenstraatje onder een stortvloed van water en ijsschotsen. Dertig huizen werden van hun fundamenten gerukt en zeven Lithenaren kwamen om. Op die plek ontstond de Kapelse Wiel. Het verhaal van de reusachtige Lithse snoek Moira speelt zich in en rondom deze wiel af. Niemand kon hem vangen, en toen men begon de wiel te dempen, sprong Moira op uit het water, hoog genoeg om met een enorme plons in de Maas te belanden. Daarna is hij nooit meer gezien.

22

Huis Wiegersma

Mede dankzij het boek "Dorp aan de rivier" van Antoon Coolen werd de Fries Jacob Wiegersma postuum een bekende Nederlander. Van 1889 tot 1929 was hij gemeentearts in Lith en in het Gelderse Maas en Waal. Wiegersma woonde in het monumentale pand aan de Lithse Dijk dat nu Wiegersmahuis wordt genoemd. We zien in deze omgeving ook enkele smalle verharde paden de dijk oplopen. Ze vormen onderdeel van het padenstelsel, dat de Lithenaren in staat stelde om bij dreigende watersnood snel de dijk te bereiken.

28

27

26

25

24

23

22

5

23

Julius Caesar

Zie doorkijkpaneel Caesar bij Restaurant Goed Toeven

24

Kesselsewaard

De Kesselse Waard ligt vlakbij de plaats waar rond 55 vóór Christus de Maas en de Rijn (of Waal!) samenvloeiden. Volgens archeoloog Nico Roymans vermoordde een Romeins leger onder leiding van Julius Caesar daar tienduizenden Tencteren en Usipeten. Beide stammen hadden Caesar om asiel gevraagd, nadat ze door de Sueben uit hun woongebied ten oosten van de Rijn waren verjaagd. Nabij Kessel zijn ook de restanten gevonden van een grote Gallo-Romeinse tempel uit circa 100 na Christus, op een vroegere Keltische cultusplaats. In de vierde eeuw na Christus, toen het Romeinse Rijk op instorten stond, zijn resten van de tempel gebruikt om militaire versterkingen te bouwen.

25

Kessel pastorie

De Kesselse pastorie is een van de weinige overgebleven panden van het oude dorp Kessel. Ernaast stond tot 1945 de kerk, die, samen met het grootste deel van het dorp, is verwoest in de winter 1944-1945, toen de Maas front was tussen de geallieerde bevrijders in Brabant en de Duitsers aan de Gelderse kant. Al wat boven de dijk uitstak, werd in puin geschoten. Hendrik Roes bewoonde de Kesselse pastorie als pastoor van 1909 tot 1919. Hij verdiepte zich toen in de bemestingsproblematiek en maakte zich daardoor verdienstelijk voor de boerenstand..

26

Maren gemeentehuis

Pal aan de Maasdijk in Oud-Maren staat het gemeentehuisje van de voormalige gemeente Alem, Maren en Kessel. Deze gemeente hield in 1958 op te bestaan. Als gevolg van de Maaswerken was Alem aan de Gelderse kant komen te liggen, maar dit Brabantse dorp liet zich slechts na felle protesten indelen bij de Gelderse gemeente Kerkdriel, later Maasdriel. De overige kernen van de opgeheven gemeente – het nieuwe dorp Maren-Kessel, het eveneens nieuwe 't Wild en de restanten van Maren en Kessel – kwamen bij Lith.

27

Wildse hut

Zeker sinds de 16e eeuw waren de overlaten in het Land van Cuijk van 15 maart tot 15 november gesloten. Weliswaar provisorisch: met rietmatten en zandzakken. Daardoor kon tijdens het groeiseizoen tussen Grave en Den Bosch het vee de wei in. Boeren en polderwerkers die overdag in het gebied aan het werk waren, konden voor hun natje en droogje terecht in de hutten. De Wildse Hut stond bij de Leeuwkesgraaf, net buiten het gehucht 't Wild, en oorspronkelijk alleen tussen 15 maart en 15 november. Ze werd op den duur een gewoon café. Sinds 1952 zijn de horeca-activiteiten verplaatst naar een nieuw pand met dezelfde naam, vlakbij de dijk. Maar de oudere permanente "Hut" staat nog steeds op de oorspronkelijke plek.

28

Gewande

Al sinds het begin van de 14e eeuw is Gewande het belangrijkste afwateringspunt voor het gebied tussen Den Bosch en Ravenstein. Hier mondde de omstreeks 1305 gegraven Hertogswetering uit in de Maas, via de Blauwe Sluis. Voor de afwatering van het lagere gebied dichterbij Den Bosch zorgde de Roode Wetering, met de Roode Sluis. In de 16e eeuw verbeterde de afwatering bij Gewande door de plaatsing van een windwatermolen. Later kwam er ook zo'n molen bij 't Wild. Vanaf midden 19e eeuw werd stoomkracht ingezet: het stoomgemaal aan de Roode Wetering, dat in 1933-'34 werd vervangen door het dieselgemaal Caners, nu Museumgemaal Caners van Waterschap Aa en Maas. Bij de uitmonding van de Hertogswetering functioneerde vanaf 1941 het Hertogsgemaal en bij Hoefgraaf en Nieuwe Vliet sinds 1953 Gemaal Ploegmakers. Vanaf 1979 werden alle genoemde dieselinstallaties vervangen door het elektrische Gemaal Gewande, dat tot op heden het overvloedig water op twee niveaus uitslaat op de Maas.